

K OTÁZCE SPISOVNOSTI VYBRANÝCH TYPŮ PŘEJATÝCH LEXIKÁLNÍCH JEDNOTEK

Diana SVOBODOVÁ

Abstrakt:

Príspevek se zabývá problematikou hodnocení zejména novějších cizojazyčných přejímek v češtině po stránce jejich spisovnosti a dalších kritérií hodnocení ve vztahu k jejich zařazení do vybraných typů jazykových příruček a dalších materiálů.

Klíčová slova:

Přejatá slova, anglicismy, formální adaptace, kodifikace, pravopis.

Vlastní text:

Se stále se rozrůstající vrstvou lexikálních jednotek cizího původu vyvstává otázka teoretického i praktického přístupu k nim a mimo jiné také jejich hodnocení z hlediska současné normy a kodifikace českého jazyka, stejně jako je tomu u ostatních jednotek české slovní zásoby, tedy slov domácích, resp. zdomácnělých apod. Tato problematika se týká v podstatě všech cizojazyčných přejímek, které jsou v češtině užívány, ale především je aktuální u těch, které již lze chápat jako výrazy plně inkorporované do českého lexika (se všemi atributy, které s sebou toto jejich pojetí nese, tj. formální adaptace, sémantické ukotvení, frekvence užívání apod.).

Ve svém příspěvku se zaměříme především na grafické formy (tj. pravopis, resp. psanou podobu) některých vybraných typů přejatých výrazů, zejména těch „novějších“, jež se staly součástí českého lexika v průběhu předchozích přibližně 20 let. Dominují mezi nimi anglicismy (resp. výrazy přejaté z angličtiny, ve skutečnosti však původu germánského, románského, případně i jiných). Mnohé bývají označovány také jako internacionalismy, tedy výrazy mezinárodní, rozšířené ve většině současných kulturních jazyků.

Z obecného hlediska sehrává u lexémů přejatých nejen ve výše naznačeném časovém období roli více faktorů. Po stránce stylistické a sémantické spadají do různých oblastí a v jejich užívání se projevuje různá frekvence. Jsou mezi nimi odborné názvy šířící se prostřednictvím publicistiky, vlastní publicismy, původní sociolektismy i výrazy z běžného každodenního života. Z faktorů sociolingvistických hrají v jejich užívání největší roli vzdělání uživatelů (a to jak všeobecné, tak jazykové – a i v případě anglicismů se nemusí jednat jen o znalost angličtiny, ale i jiných cizích jazyků), dále také jejich věk, profese, zájmy apod.

Také na samotném procesu počešťování cizojazyčných přejímek se podílí více vlivů zároveň, mimo jiné je to již zmíněná frekvence užívání (čím je vyšší, tím probíhá adaptace rychleji), stylová příslušnost přejímek, oblast, v níž se vyskytují (je-li slovo užíváno pro běžnou každodenní komunikaci, je adaptace také mnohem rychlejší) a typ uživatelů – pokud se jedná např. o odborníky v určitém oboru, ponechává si výraz velice dlouho svůj původní pravopis a počeštění se může jevit jako nežádoucí. Často i u výrazů neterminologického charakteru bývá poukazováno na skutečnost, že počeštěním ztrácejí svůj mezinárodní charakter, je ztěžena jejich identifikace s původními formami apod. Ve výjimečných případech mohou adaptované tvary dokonce získávat příznak expresivity (viz dále).

Přejatá slova jsou součástí každodenní jazykové praxe a dříve či později se každý uživatel češtiny setká také s novějšími přejímkami a potenciálně může řešit problém, zda je

ten či onen výraz správný, spisovný, kdy je jeho užití vhodné apod. Na tomto místě se budeme zabývat především otázkou formy výrazů, odhlédneme od jejich stránky sémantické, stejně jako např. od posouzení vhodnosti preference cizojazyčných výrazů na úkor jejich domácích ekvivalentů (event. přejímek „nových“ na úkor „starších“, zdomácnělých). Ovšem v případech, kdy se jedná o výrazy pojmenovávající skutečnosti nové, nově vzniklé apod., pro které v češtině domácí či zdomácnělé pojmenování neexistuje (buď vůbec, nebo nevyhovuje svou formou, délkou ve smyslu víceslovnosti apod.), případně není dostatečně přesné, výstižné, má v češtině jinou konotaci apod., není tato otázka vůbec aktuální.

U mnoha přejímek se pro češtinu jako fonemický jazyk jeví v procesu pravopisné adaptace obvykle jako největší problém nezvykle vysoká míra rozdílnosti akustické a grafické formy výrazů cizího původu, což platí zejména pro anglicismy. Alespoň částečná shoda těchto forem se objevuje jen u malého počtu přejímek, jako jsou např. *film*, *set*, *top* apod., ale naopak u řady slov se natolik liší, že psané podoby mohou být pro uživatele češtiny foneticky neprůhledné. Přesněji řečeno pokud mají uživatelé prvotní kontakt s formou psanou, nastávají problémy s náležitou výslovností, a naopak, tedy jestliže výraz nejprve slyší v podobě zvukové, což se děje obvykle méně často, nemusí znát jeho náležitou psanou podobu – a to ani původní, ani počeštěnou (tedy pokud tato alespoň uzuálně existuje). V některých případech může tento stav vést k užívání psaných podob spíše okazionálního charakteru. Jestliže tyto příležitostné formy neodpovídají formám uzuálně užívaným, bývají hodnoceny jako chyby, např. *hapy end* místo *happy end*, *hippi* (*hippie*), *piza* (*pizza*)¹, *biznis* (*byznys*) případně jednoznačné pravopisné chyby typu *bussines* (náležitě *business*) apod. Jiná situace ovšem nastává, dochází-li záměrně k počešťování grafiky v mnohem větším rozsahu, než by odpovídalo současnému úzu, např. *spešl* (*special*), *ekšn* (*action*), *pejpr* (*paper*, tj. papír)² apod. K tomuto jevu však dochází téměř výhradně v neformálních textech³ a jsou vázány na komunikáty spíše slangového charakteru.

Odhlédneme-li však od těchto okrajových jevů, můžeme konstatovat, že se v současné češtině setkáváme u stále většího počtu přejímek (opět zejména anglicismů) s jevem uzuálního výskytu pravopisných podob jak původních, tak počeštěných (obvykle na základě výslovnosti blízké zvukové realizaci v původním jazyce, tj. s příslušným počeštěním; výjimkami jsou zde výrazy typu *basketbal*, *volejbal*, *radar*⁴ apod.). Stupeň počeštění není přímo závislý na stáří převzetí – přejímky vykazující výraznou formální odlišnost často zůstávají i po delší době neadaptovány, např. *interview*, *reggae* (a to nejen po stránce pravopisné, ale i slovtvorné, částečně i morfologické a syntaktické apod.). V případě nově přejatých výrazů se však jedná o proces velmi progresivní, který u mnohých z nich ještě zdaleka nebyl ukončen a stále probíhá (v jednotlivých případech různou měrou). Jako problematická se pravopisná adaptace jeví v těch případech, kdy by způsobila nežádoucí homonymii se zcela významově odlišnými slovy domácími, např. substantivum *boss* a jmenný tvar adjektiva „bos“, substantivum (případně verbum⁵) *book*⁶ a substantivum „buk“ (včetně adjektivní derivace, tj. výrazu „bukový“), adjektivum *cool* a substantivum „kůl“ (a opět také adjektivní derivace – „kůlový“), slovesa *beat* a „bít“⁷ apod.

¹ Viz Hladká, 2006, s. 76.

² Uváděné příklady byly získány excerpcí chatové komunikace v rámci grantového projektu GAČR 405/04/1035 *Lingvistické aspekty jednoho typu komunikace na Internetu (čeština na chatu)* ze serveru *xchat.cz*.

³ Srov. také D. Svobodová, 2007, s. 67–80.

⁴ Původní výslovnost v angličtině je zde [báskitból], [valiból] a [rejdá] – viz také Daneš, 2002, s. 32.

⁵ V angličtině běžná slovnědruhá transpozice.

⁶ Reálná (a v současném jazyce běžně realizovaná) je ovšem grafická adaptace výrazu *book* v případě stylisticky příznakových slovesných derivací *buknout* a *bukovat*, kde je nebezpečí záměny významu zanedbatelné, a u přejatého deminutiva *booklet* – *buklet*.

⁷ Kompozitum *bigbít* ovšem z hlediska počeštění problematické není, možnost záměny zde prakticky neexistuje

V tomto příspěvku se soustředíme na příklady slov, u nichž se setkáváme v dnešním úzu s dvojí, ale někdy také s několikerou grafickou podobou (mimo dále uvedené jsou to např. *bodyguard – bodygard, discjockey – diskžokej, jeep – džíp, team – tým*). Z obecného hlediska pro hodnocení tohoto typu lexémů ve smyslu jazykový standard – substandard, neutrálnost – expresivita, vhodnost – nevhodnost užití v určitém kontextu, resp. stylistické zařazení apod. často chybí dostatečné údaje, jež by se mohly opírat o informace uvedené v reprezentativních jazykových příručkách.

Za kodifikovanou psanou podobu slov je považována v češtině především ta, která je uvedena v Pravidlech českého pravopisu. Zaměřili jsme se proto na několik typů cizojazyčných přejímelek a jejich zařazení v různých pravopisných podobách jak do této kodifikační příručky (tedy do akademického i školního vydání Pravidel českého pravopisu⁸), tak pro srovnání do příruček dalších, konkrétně do Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost⁹ a Nového akademického slovníku cizích slov¹⁰. Výskyt některých výrazů neologického charakteru jsme ověřovali také ve Slovnících neologizmů¹¹; okrajově, spíše referenčně, byl využit také Tezaurus jazyka českého¹² a v případech, kdy nejsou jednotlivé podoby zachyceny ve zmíněných jazykových příručkách vůbec, event. pokud se jejich informace liší nebo neodpovídají současnému úzu, jsou na některých místech uvedeny také údaje získané z Českého národního korpusu¹³.

Současnou kodifikaci pravopisu přejatých slov upravuje mimo jiné Dodatek MŠMT ČR k Pravidlům českého pravopisu (je v platnosti od r. 1994). Vycházíme-li z jeho textu, můžeme se pokusit o analogii mezi současnými vícečetnými pravopisnými podobami anglicismů (internacionalismů) a v textu Dodatku uvedenými dubletními formami typu *gymnasium – gymnázium, usus – úzus* apod., kdy se systémově jako spisovné uvádějí v naprosté většině případů podoby s pravopisem základů slov nebo přejatých sufixů buď původním (slova jsou případně počeštěná pouze morfologicky, event. slovotvorně, např. *analysa, prosa, tuberkulosa, usus*), nebo plně počeštěným, tj. s užitím grafémů reflektujících výslovnost v češtině (u uvedených příkladů se tedy projevuje rozdíl v délce vokálů a znělosti konsonantů s/z, tj. *analýza, próza, tuberkulóza, úzus*)¹⁴.

Pokud bychom měli tento princip zobecnit, pak by v zásadě měl být u cizojazyčných přejímelek dodržován základní princip psaní forem buď původních, jsou-li v současné době obvyklejší, nebo naopak forem plně počeštěných, a to většinou na základě adaptované výslovnosti s užitím českých fonémů. Dvojí ortoepické výslovnosti s krátkým a dlouhým vokálem odpovídají i v textu Dodatku uvedené příklady slov s původně přejatým sufixem *-iva*, tj. *defenziva – defenzíva – defensiva, ofenziva – ofenzíva – ofensiva*.

– viz také pozn. 2.

⁸ *Pravidla českého pravopisu*. 2. vyd. (s Dodatkem MŠMT). Praha: Academia, 2005. *Pravidla českého pravopisu – školní vydání včetně Dodatku*. Olomouc: Fin Publishing, 2005 (dále PČP).

⁹ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 4. vyd. Praha: Academia, 2005 (dále SSČ).

¹⁰ *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2005 (dále NASCS).

¹¹ MARTINCOVÁ, O. A KOL. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*. Praha: Academia, 1998 (dále NSČ). MARTINCOVÁ, O. A KOL. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*. Praha: Academia, 2004 (dále NSČ2).

¹² KLÉGR, A. *Tezaurus jazyka českého*. Praha: NLN, 2008 (dále TJČ).

¹³ *Český národní korpus – SYN2000, SYN2005, SYN2006PUB*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2006. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>> (dále ČNK).

¹⁴ Jen na okraj uvádíme, že např. podoby *analysa* a *tuberkulosa* uvádějí z námi užitých jazykových příruček pouze Pravidla českého pravopisu (akademické vydání v textu Dodatku, školní vydání ve slovníkové části jako 2. variantu), v ostatních se neuvádějí vůbec a v materiálech psaných korpusů SYN2000, SYN2005 a SYN2006pub je jejich výskyt zanedbatelný (do max. počtu 10 v případě slova *analysa*, u *tuberkulosa* se pohybuje kolem nulové hranice – na rozdíl od výskytu podob *analýza* a *tuberkulóza*, jež jsou v řádu tisíců).

První skupinou původně cizojazyčných výrazů¹⁵, na něž jsme se v souvislosti s vícečetností pravopisných podob v češtině zaměřili, jsou anglicismy (internacionalismy) přejímané v původních gerundiálních či participiálních tvarech s příponou **-ing** (adaptovanou v češtině v podobě **-ink** na základě počestěné výslovnosti koncového konsonantu jako poziční varianty v základním tvaru těchto slov). V závislosti na kontextu se tyto výrazy mohou vyskytovat ve dvou i více grafických podobách, např. *briefing* – *brífing* – *brífink*, *camping* – *kempink*, *clearing* – *klíring* – *klírink*, *dabing* – *dabink*, *doping* – *dopink*, *dressing* – *dresink*, *engineering* – *inženýring* – *inženýrink*, *yachting* – *yachtink*, *leasing* – *lízink*, *marketing* – *marketink*, *meeting* – *mítink*. Většinou mají v češtině charakter syntaktických derivátů sloves a jedná se o substantiva pojmenovávající druhy činnosti nebo jejich výsledky. Tento význam může být v některých případech již poněkud zastřen nebo posunut a substantiva mohou mít i význam nedějový (ze zde uvedených to platí např. u výrazu *dressing*). Z tohoto typu lexémů se naznačenému pravidlu původního nebo plně počestěného pravopisu systémově vymykají formy *brífing*, *inženýring*, *klíring*, jejichž psaná podoba se z tohoto hlediska jeví jako hybridní, protože počestěna na základě výslovnosti je jen část slova a druhá zůstává v původní podobě, přestože to neutrální výslovnosti v základním tvaru neodpovídá – ovšem uzálně se i takovéto podoby slov prosazují a některé z nich jsou již v současnosti kodifikovány, jak uvedeme podrobněji v následujícím textu.

Z hlediska zařazení uvedených pravopisných variant do námi sledovaných jazykových příruček můžeme konstatovat, že z původních anglických ortografických podob jsou v Pravidlech českého pravopisu, Novém akademickém slovníku cizích slov, Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost, některém ze slovníků Nová slova v češtině a Nová slova v češtině 2¹⁶ a Tezauru jazyka českého zachyceny výrazy *briefing* (v PČP, NASCS i SSČ jako 1. dubleta, resp. 1. varianta v pořadí, v NSČ jako 2. dubleta, resp. 2. varianta v pořadí¹⁷), *clearing* (v PČP jako 2. dubleta, v SSČ naopak¹⁸ jako 1. dubleta a v NASCS jen jako odkaz na heslo *klíring*), *dabing*¹⁹ (v PČP, NASCS i SSČ jako 1. dubleta), *doping* (v PČP a NASCS jako 2. dubleta, v SSČ naopak jako 1. dubleta), *dressing* (jen v NSČ, a to jako 2. dubleta), *engineering* (jen v NASCS, pouze jako odkaz na heslo *inženýrink*), *yachting* (v PČP a NASCS jako 2. dubleta, v SSČ naopak jako 1. dubleta), *leasing* (vždy jako jediná varianta) a *marketing* (vždy jako 2. dubleta).

Původní pravopisné podoby výrazů *camping* a *meeting* uvádíme na tomto místě jen pro srovnání, z námi sledovaných jazykových příruček nejsou zachyceny nikde a v žádném z psaných korpusů jejich zaznamenání nepřesahuje 20 výskytů (u slova *camping*) a 50 (v případě podoby *meeting*), nicméně na druhou stranu by bylo vhodné si uvědomit, že jen tyto podoby mají mezinárodní charakter, varianta *camping* je frekventovaná v oblasti cestovního ruchu, která se týká nejširší veřejnosti atd.

Z pravopisně plně počestěných variant jsou zachyceny v jazykových příručkách podoby *brífink* (v PČP, NASCS i SSČ jako 2. dubleta, v NSČ jako 1. dubleta), *kempink* (vždy jako

¹⁵ Základní lexikální materiál byl získán excerpcí publicistických textů.

¹⁶ Zpracování a účel těchto slovníků v podstatě vylučuje uvedení téhož hesla v obou z nich (výjimkou jsou některá víceslovná pojmenování, kdy jejich „centrální“ výraz může být uveden v NSČ i NSČ2, např. heslo *show* a odkazy *laserová show* v NSČ a *show jednoho muže* v NSČ2).

¹⁷ Pořadí uvedení v jazykových příručkách zde zdůrazňujeme z důvodu praktického, resp. uživatelského – na základě těchto podob jsou původní, nebo naopak počestěné podoby uvedeny v abecedním řazení hesel těchto příruček.

¹⁸ V několika případech byl shodně zaznamenán odlišný přístup k řazení pravopisných variant u SSČ ve srovnání jak s PČP, tak NASCS.

¹⁹ V případě anglicismu *dabing* se ovšem nejedná o pravopisnou podobu původní (tj. *dubbing*), ale svým způsobem také hybridní, ovšem užívanou v češtině už několik desítek let.

jediná varianta, slovníky neologismů výraz neuvádějí²⁰), *dabink* (v PČP, NASCS i SSČ jako 2. dubleta), *dopink* (v PČP a NASCS jako 1. dubleta, v SSČ naopak jako 2. dubleta), *dresink* (jen v NASCS a v NSČ jako 1. dubleta), *jachtink* (v PČP a NASCS jako 1. dubleta, v SSČ naopak jako 2. dubleta), *marketink* (vždy jako 1. dubleta) a *mítink* (vždy jako jediná varianta)²¹.

Dvojice pravopisných podob *inženýring* – *inženýrink* je ze sledovaných příruček uvedena pouze ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (a to v pořadí 1. *inženýrink*, 2. *inženýring*), v ČNK nepřesahuje podoba *inženýrink* 5 a podoba *inženýring* (v závislosti na typu korpusu je vždy cca 10–20x častější) 100 výskytů. Grafickou variantu *klírink* neuvádí žádná příručka a i v ČNK je jediný výskyt v SYN2000, což platí i pro výraz *lízink* (u něhož jsou navíc 3 výskyty v SYN2006PUB a v souvislosti s nímž uvádí Nový akademický slovník cizích slov slovesný tvar *lízovat* ve významu „pořizovat něco prostřednictvím leasingu“ – verbální derivace se zde tedy jeví jako pravopisně progresivnější – heslo *lízink* v tomto slovníku nenajdeme). Podobu *brífing* uvádí pouze TJČ (v souvislosti s výrazy „shrnutí“, „zestručnění“), v ČNK najdeme pouze jeho slovtvorné derivace (*brífingář* a *brífingová*).

Pokud jde o výše zmíněnou hybridnost forem *brífing*, *inženýring* a *klíring*, které nereflktují neutralizaci fonologického protikladu na konci slova, pak z hlediska jak úzu, tak normy a kodifikace není třeba se dále zabývat variantou *brífing*, která se v češtině v podstatě neužívá a v jazykových příručkách zachycena není. Větší pozornost si zasluhuje varianta *inženýring*, která je kodifikována v SSČ²², a zejména varianta *klíring* (kterou spolu s pravopisem původním *clearing*, ale nikoli však plně počeštěným *klírink*) uvádějí Pravidla českého pravopisu²³ (jako 1. variantu v pořadí), stejně jako NASCS a SSČ (tam je podoba uvedena jako 2. dubleta, resp. odkaz na heslo *clearing*). Důvody pro kodifikaci hybridní podoby *klíring* mohou být několikere: výrazná uzuálnost v oblasti, v níž se výraz užívá (jedná se o termín z oboru finančnictví, šířený mimo odbornou oblast prostřednictvím publicistiky), alespoň částečné zachování původního tvaru z hlediska mezinárodní srozumitelnosti apod.²⁴

Z obecného hlediska se více pravopisných variant anglicismů s příponou **-ing/-ink** obvykle objevuje u výrazů užívaných v běžném jazyce a zájmových a profesních slanzích. Z jazykově formálního hlediska se také zdá, že vliv na adaptaci zde má i hlásková struktura slovního základu (rychleji se počešťují ty výrazy, jejichž základ je zakončen na neznělou souhlásku). V původní formě pak zůstávají anglicismy chápané jako odborné názvy, publicismy, slova mezinárodní a málo frekventovaná, nebo případně i slangismy chápané v těsném vztahu k anglickému prostředí (např. *banking*, *bombing*, *casting*, *consulting*, *fixing*, *lifting*, *mobbing*, *modeling*, *peeling*, *piercing*, *rating*, *revolving*, *roaming*, *styling* apod.). Často se lexémy zakončené na **-ing** objevují ve sportovní oblasti, např. *bowling*, *curling*, *jogging*, *racing*, *rafting*, *skating* apod. Jen pro úplnost je na místě zde podotknout, že počešťování tohoto typu slov je úzce propojeno i s rovinou morfologickou – při deklinaci je nutná palatalizace koncových konsonantů (**-g/-z-** a **-k/-c-**) ve tvarech lokálu plurálu (tj. **-inzích** u tvarů původních a hybridních a **-incích** u počeštěných, např. *briefinzích* – *brífincích*, *clearinzích* – *klírinzích*, *dopinzech* – *dopincích*), často se také setkáváme s podobami

²⁰ Pochopitelnou příčinou je dlouhodobá existence tohoto slova v češtině a absence sémantické neologizace či jiného důvodu pro jeho zařazení mezi „nová slova“, což platí i pro výrazy *dabing* – *dabink*, *doping* – *dopink*, *jachting* – *jachtink* a řadu výrazů uváděných dále v tomto příspěvku (ovšem kupodivu ze zde zmíněných také pro výrazy *engineering* a *marketing* a jejich počeštěné podoby).

²¹ NSČ neuvádí heslo *mítink*, ale jako neologismus je zde zařazena substantivní derivace *mítinkář*.

²² Pravidla českého pravopisu výraz neuvádějí, jsou tam pouze hesla *inženýr* a *inženýrka*.

²³ Heslo je ve formě „clearing [klí-] i klíring m.“ uvedeno pouze v akademickém vydání PČP, ve školním vydání není zařazeno vůbec.

²⁴ Možnost úvahy o „stylisticky nižší“ úrovni počeštěné podoby plně počeštěné podoby *klírink* (včetně srovnání adjektivních derivací *klíringový* – *klírinkový*) se na tomto místě jeví jako pouhá spekulace.

s koncovkou **-ách**, tj. zakončenými na **-ingách**, resp. **-inkách**, které se uživatelům mohou jevit jako snadnější, plně kodifikovány u tohoto typu slov však zatím nejsou²⁵. Ve slovtvorbě se rozlišení těchto podob projevuje v zachování koncového **-g** nebo **-k** i u adjektivních (a sekundárně také adverbálních) derivací, tj. *marketing* – *marketingový* – *marketingově*, *marketink* – *marketinkový* – *marketinkově*.

Pro další srovnávání zachycení původních a počestěných pravopisných podob přejímek ve vybraných kodifikačních a dalších jazykových příručkách a v úzu reprezentovaném Českým národním korpusem jsme vybrali následující tři naprosto odlišné typy výrazů: první typem jsou původně anglické činitelské názvy *leader* a *speaker* a jejich ortograficky adaptované varianty *lídr* a *spíkr*, dále dvojice výrazů *toast* a *toust* a jako třetí anglicismus *image* a jeho potenciální pravopisná počestění.

Pokud jde o psanou podobu *leader*, ta je uvedena v PČP (jako 2. dubleta), v NASCS a NSČ (jako 1. dubleta). Do slovníku NSČ2 byly zařazeny slovtvorné derivace se základem psaným tímto způsobem (některé jako 2. dublety). Počestěná varianta *lídr* je v PČP uvedena jako 1. dubleta, NASCS ji uvádí jen jako odkaz na heslo *leader*, v NSČ je 2. dubletou a v NSČ2 najdeme 3 odvozeniny s tímto adaptovaným základem (jako 1. varianty v pořadí). V ČNK výskyt počestěné podoby výrazně převažuje (podle typu korpusu je 10–15násobný).

U dvojice podob *speaker* a *spíkr* je situace naprosto odlišná: původní pravopis nezachycuje z kodifikačních příruček žádná, naopak počestěná varianta *spíkr* je uvedena v PČP, NASCS, SSČ i NSČ jako jediná pravopisná podoba. TJČ uvádí podoby obě, ale z hlediska naznačené disproporce je zajímavé srovnání výskytu podob *speaker* a *spíkr* v ČNK, kde korpusy SYN2000, SYN2005 a SYN2006PUB vykazují srovnatelný výskyt obou variant bez výraznějších rozdílů.

Dvojice výrazů *toast* a *toust* je příkladem situace, kdy i přes fonemický charakter podoby počestěné je stále dominantní pravopis původní, který uvádějí všechny příručky (NSČ pouze derivace *toaster/touster* a *toastovač/toustovač*, tj. v základech 1. dublet je také pravopis původní), naopak adaptovaná podoba *toust* je zachycena pouze v NASCS jako 2. dubleta, jinde ji nenajdeme; v korpusech psaného jazyka jsou ovšem výskyty *toast* : *toust* v poměru 2 : 1, což za významný rozdíl nepovažujeme.

Anglicismus (resp. internacionalismus) *image* můžeme uvést jako příklad lexému, jehož formální adaptace se jeví jako problematická ve více rovinách. Poté, co byl převzat do češtiny (resp. od počátku jeho frekventovanějšího užívání, který spadá přibližně do první poloviny 90. let minulého století), byl užíván výhradně jako nesklonný, s nejednoznačným přiřazením k mluvnickému rodu (v úzu se objevuje jako maskulinum, femininum i neutrum, což platí i pro kompozita typu *selfimage* apod.). Tato situace zůstává v podstatě nezměněná i v současné době, nicméně v několika posledních letech se začínají sporadicky objevovat deklinované tvary (ovšem stále kolísající mezi maskulinem a femininem) a pozvolna – i když skutečně jen výjimečně – také graficky adaptované varianty. Kodifikován je pouze pravopis původní, z námi sledovaných příruček ho uvádějí PČP, NASCS a NSČ (v SSČ heslo není, naopak v NSČ a NSČ2 jsou zařazeny i některé derivace a kompozita). Počestěnou variantu *imidž* (která se v našem pojetí jeví jako hybridní) neuvádí žádná příručka a v žádném z korpusů psaného jazyka její výskyt nepřesahuje počet 25. Podoba plně odrážející výslovnost *imič* je zatím příliš nezvyklá, zachycená pouze v několika výskytech v korpusu SYN2006PUB.

²⁵ S podobným jevem se setkáváme i u dalších přejatých maskulin zakončených v psané podobě na **-g**, **-k**, **-ke** a **-ck** (srov. *break* – *breacích*, *drink* – *drincích*, *gang* – *ganzích*, *song* – *sonzích*, *remake* – *remacích*, *nick* – *nicích*, *paperback* – *paperbacích*, resp. *breakách*, *drinkách*, *gagách*, *songách*, *remakách*, *nickách*, *paperbackách*) – na problém upozorňuje také N. Svozilová (2003, s. 32).

Podobnou neobvyklost můžeme zaznamenat i u jiných typů anglicismů, jejichž pravopisně adaptované podoby se sice v češtině objevily, ale do příruček zařazeny nebyly a ani v úzu se příliš dlouho neudržely a dnes už se setkáváme téměř výhradně s původním pravopisem jejich základu – resp. základů, pokud se jedná o původní kompozita uvedená zde jako příklad: *pejprbek* a *plejbek*. V případě prvního z nich je původní podoba *paperback* kodifikována v Pravidlech českého pravopisu (uvádí ji však pouze akademické vydání) a je zachycena také v NASCS; psanou podobu *pejprbek* nenajdeme v podstatě ani v ČNK (s výjimkou jediného výskytu v SYN2005 a SYN2006PUB). Podobná situace je u výrazu *playback*, který s původním pravopisem uvádějí PČP (v obou typech vydání), NASCS, SSČ i TJČ, podoba *plejbek* je jen ve 2 výskytech v ČNK (opět v obou „novějších“ korpusech).

Důvodů pro zachování původních pravopisných podob u těchto lexémů může být více a většina z nich už byla zmíněna výše, ovšem v těchto dvou případech může okrajově hrát roli i skutečnost, že někdy v důsledku grafického počestění vznikají v základech přejatých slov takové kombinace grafémů, které mohou z určitého úhlu pohledu působit příznakově, protože v domácích slovech bývají přítomny ve výrazech, resp. tvarech dialektických, obecně českých, případně expresivních ([ej], [oj] apod.).

Ovšem na druhou stranu se podobná spojení grafémů mohou objevit i u podob kodifikovaných – a z tohoto hlediska se (zejména ve srovnání s výše uvedenými dvěma příklady) jeví poněkud nezvykle kodifikace psané podoby *plejboj* uvedená v PČP (zde jako jediná varianta) a dále v NASCS (jako 2. dubleta); TJČ uvádí podoby obě. Že tato kodifikace v PČP neodpovídá plně současnému psanému úzu, lze doložit např. výskytem v ČNK (výskyt obou podob je nesrovnatelný, rozdíl *playboy* : *plejboj* je ve všech třech námi sledovaných korpusech psaného jazyka řádově ve stovkách násobků).

Podobnou situaci z hlediska zachycení v kodifikačních a dalších jazykových příručkách můžeme pozorovat i u dalších výrazů, např. *display* a *spray* (nejsou zachyceny nikde), resp. *displej* a *sprej* (zachyceny ve všech příručkách jako jediné varianty) – tento stav však reflektuje úzus a mimo jiné i výskyt v ČNK.

V této souvislosti se však nabízí z našeho pohledu významná otázka, jak původní pravopisné podoby *playboy*, *display* nebo *spray* jazykově (příp. stylisticky) hodnotit – lze jen předpokládat, že jejich neuvedení v Pravidlech českého pravopisu nezpochybnuje jejich spisovnost a správnost v češtině, resp. vhodnost užití v textech formálního charakteru.

Jiný příklad pravopisné adaptace s kombinací grafémů *-ej-* představuje jeden člen trojice variant *make-up*, *makeup* a *mejkap*, kdy původní anglický pravopis *make-up* uvádějí PČP²⁶, NASCS a NSČ (jako 1. dubletu) a plně počestěnou variantu *mejkap* opět PČP²⁷, NASCS (jen jako odkaz na heslo *make-up*) a NSČ (jako 2. dubletu). Výskyt v ČNK je přibližně 10 : 1. Pokud jde o variantu *makeup* (také převzatou z angličtiny²⁸), ta se neobjevuje v žádné jazykové příručce a v ČNK její výskyt v ani jednom z námi sledovaných korpusů psaného jazyka nepřesahuje počet 60.

Jistou analogii s posledně uváděným výrazem lze najít i u původních a adaptovaných forem pojmenování elektronické pošty, pův. angl. *e-mailu*, příp. *emailu*. Systémově vzato se v češtině můžeme setkat v podobami *e-mail* (původní, uvedená v NASCS, SSČ a NSČ), *mail* (s elizí komponentu *e*²⁹, zachycená v NASCS a SSČ – v obou jako odkaz na heslo *e-mail*, a

²⁶ V abecedním řazení najdeme *make-up* i *mejkap*, výraz je tedy jako jediný z námi zde sledovaných uveden dvakrát, aniž by jedna z podob byla 1. nebo 2. variantou.

²⁷ Viz pozn. 26.

²⁸ Systémově se jedná o běžnou variantnost pravopisných podob kompozit v angličtině (tj. způsobu psaní se spojovníkem a bez něj), v tomto případě je ovšem varianta *makeup* méně obvyklá.

²⁹ Jednopísmenový slovtvorný komponent nelexikální povahy ve významu „elektronický“ (nově se podle tvaru

dále v NSČ spolu s derivacemi *mailovací* a *mailovat*) a *mejl* (plně počeštěná podoba reflektující výslovnost, zachycená z jazykových příruček pouze v NSČ2, a to v podobě deminutiva *mejlík*, s nízkým výskytem i v ČNK, nepřesahujícím počet 30 v žádném z korpusů). Teoreticky by mohla přicházet v úvahu i (také původní anglická) podoba *email* (psaná bez spojovníku, viz anglicismus *make-up* výše), ale tam nastává již v úvodu tohoto textu zmíněná homonymie (v tomto případě s názvem nátěrové hmoty nebo zubní skloviny³⁰), která v podstatě – alespoň v současné době – vylučuje tuto variantu z hlediska širšího uzuálního užití i potenciální kodifikace, což pravděpodobně platí i pro třetí původně anglickou variantu s naznačením morfologického švu pomocí rozlišení velkého a malých písmen: *eMail*.

Specifickou otázkou vnímání počeštěných variant přejatých výrazů je také možnost jejich významové modifikace ve srovnání s původními pravopisnými podobami – v některých případech je totiž vhodné brát v úvahu možnost, že adaptovaná podoba může být uživateli chápána jako sémanticky příznaková. Například výraz *showman* je tradičně užíván pro označení umělce, zatímco *šoumen* asociuje spíše někoho, kdo se v jakékoli situaci předvádí, baví ostatní apod., podobně *show* je pojmenování představení, předvádění nebo ukázky a *šou* je spíše komická nebo trapná situace. Stejně tak lze uvažovat i o příznakovosti výše zmíněné psané podoby *plejboj*.

Z hlediska pravopisných podob slova *šou* a lexémů příbuzných, zachycených v námi sledovaných jazykových příručkách a materiálech, není počeštěná pravopisná podoba výrazu *šou* zařazena do žádné příručky, což platí například i pro kompozitum *šoubyznys* a v podstatě i pro výraz *šoumen*, který je uveden pouze v TJČ (a do NSČ bylo zařazeno derivované adverbium *šoumensky*). Podobu s původním pravopisem *show* uvádí PČP, NASCS, SSČ, TJČ i oba slovníky neologismů (v NSČ jsou uvedena navíc ještě kompozita *showgirl* a *showroom* a v NSČ2 také 2 kompozita – *showmanship* a *showprogram*). Složená slova s původním pravopisem *showbusiness* a *showman* jsou uvedena pouze v NASCS. Pokud jde o výskyt neadaptovaných a adaptovaných podob v ČNK, nacházíme velmi výraznou disproporci ve smyslu vyšší frekvence původní formy jen u shora zmíněných pravopisných podob *show* a *šou* (a ve druhém případě se skutečně mnohdy jedná o výše naznačený modifikovaný význam), v ostatních případech (tj. *showbusiness* vs. *šoubyznys* a *showman* vs. *šoumen* – ten opět často se sémantickou modifikací – zřetelné rozdíly nejsou).

Nejen v rámci zmíněných kompozit, ale i jako samostatně stojící výraz můžeme internacionalismus *business* (v počeštěné podobě *byznys*) uvést jako příklad (i když méně explicitní) možné příznakovosti, kdy psaná podoba původní je chápána jako neutrální (případně také jako odborný název z oblasti obchodu) a počeštěná varianta *byznys* může mít v některých kontextech také negativní konotaci (ve shodě s významy uvedenými ve SSČ: *obchod; obchodní podnikání; honba za ziskem*)³¹. Podobně je tomu i u kompozita *businessman* s počeštěnými podobami *byznysman*³² a *byznysmen*, jejichž význam může být také případně v závislosti na kontextu pozměněn.

Zde je ovšem situace po stránce zachycení v jazykových příručkách opačná – původní pravopis uvádí pouze NASCS (a to jen jako odkaz na heslo *byznys*) a TJČ, naopak podobu

---

e-mail vyčleňuje i u dalších kompozit typu *e-adresa*, *e-banka*, *e-kavárna*, *e-obchod*, podobně jako komponenty *i-* s významem „internetový“ – *i-kavárna*, *i-noviny*, *i-obchod*, nebo *m-* s významem „prostřednictvím mobilního telefonu“ – *m-bankovníctví*, *m-byznys*, *m-platba*).

³⁰ PČP a TJČ uvádějí také dva derivované tvary: sloveso *emailovat* a substantivum, resp. konatelský název *emailér*, ale vždy ve spojitosti s nátěrovou hmotou nebo zubní sklovinou (anat.), tedy ve významech „pokrývat hmotou“ a „výrobce emailu“.

³¹ Viz pozn. 9.

³² Podoba je v podstatě hybridní, komponent *man* neodpovídá současnému výslovnostnímu úzu.

byznys uvádějí příručky všechny (NSČ v rámci kompozit *byznyscentrum* a *byznysplán*). Kompozitum *businessman* je zachyceno opět pouze v NASCS (jako odkaz na heslo *byznysmen*) a TJČ, počeštěnou podobu *byznysman* najdeme pouze v NSČ2 v rámci derivace *byznysmanství* (je zde uvedena jako 1. pravopisná varianta tohoto výrazu), což platí i pro plně adaptovanou variantu *byznysmen* (v NSČ2 je derivace *byznysmenství* zařazena jako 2. dubleta), kterou zachycuje také ještě NASCS. Srovnáme-li základní podoby *business* a *byznys* v ČNK, jedná se v psaných korpusech o desítky násobků výskytu ve prospěch podoby počeštěné³³; u dvojice *businessman* a *byznysmen* je situace podobná.

Jak bylo v předchozím textu naznačeno, přejatá slova, která se v češtině vyskytují, byť přechodně, ve dvou a více grafických podobách (často s rozdílnou frekvencí a distribucí), mohou uživatelům jazyka působit určité problémy. Tito si pak neví rady, kterou podobu zvolit, zvláště jedná-li se o texty formálního charakteru, kde se jakákoli nenoremnost, nechtěná expresivita apod. jeví jako nežádoucí. Často pak záleží skutečně pouze na jejich rozhodnutí, ke které variantě se přikloní, a je zřejmé, že současný stav, kdy kodifikační a další reprezentativní jazykové příručky uvádějí (pokud je do nich příslušný výraz vůbec zařazen) pouze podobu jednu, a to např. v případě Pravidel českého pravopisu a anglicismu *playboy* pouze formu počeštěnou (*plejboj*), celkovou situaci v tomto směru nijak neusnadňuje.

Nicméně ať už se uživatelé rozhodnou pro kteroukoli pravopisnou variantu, samozřejmým pravidlem by ve všech výše uvedených i dalších případech mělo být přinejmenším nestřídání obou (více) dublet libovolně v rámci jednoho textu.

Na okraj lze ještě učinit poznámku, že přestože u většiny dubletních (resp. vícečetných) forem směřuje postupný vývoj k užívání podob ortograficky adaptovaných, existují v současné češtině také výjimky, u nichž se projevuje trend opačný, zejména mají-li například v případě označení profesního zařazení platnost uzuálních podob v rámci některých institucí, firem apod. (veřejnost se s těmito podobami setkává nejčastěji v tisku, mimo jiné např. v inzerátech nabízejících zaměstnání). Jedná se o výrazy typu *asistent – assistant*, *direktor – director*, *manažer – manager* apod.

Na závěr jen podotýkáme, že jsme se v předchozím textu záměrně vyhýbali výrazům, jejichž užívání je dosud vázáno na oblasti slangové, profesní, čistě odborné apod., tedy těm, které vykazují nízkou frekvenci užívání, nejsou v lexiku dostatečně zakotvené, známé širší veřejnosti apod. U těch se v rovině pravopisné v ještě vyšší míře projevuje nejednotnost, způsobená vesměs jejich novostí nebo neobvyklostí a také skutečností, že některé nejsou prozatím zahrnuty ani ve slovnících cizích slov (např. slovesa *googlovat* a *googlit* a jejich derivace, stejně jako výrazy typu *outlet*, *showbiz* a další, s nimiž se ovšem zejména v publicistice setkáváme dnes poměrně často).

Je zřejmé, že v tomto textu jen velmi stručně naznačená mnohostranná problematika užívání přejatých slov v češtině po stránce nejen jejich spisovnosti a nespisovnosti vyžaduje ze strany českých lingvistů další podrobnější zpracování.

Tento příspěvek byl vytvořen v rámci grantového projektu GAČR 405/09/0113 *Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci: recepcce, realita, perspektiva a vize*.

Literatura:

1. DANEŠ, F. Xenizmy v dnešní češtině. In *Čeština – univerzália a specifika 4*. Praha: Nakladatelství LN, 2002, s. 29–35.

³³ Například v SYN2005 jsou při vyhledávání lemmatu *business* a *byznys* výsledky 117 a 2707 výskytů.

2. HLADKÁ, Z. Pravopis v současné korespondenci mladých lidí (na materiálu tradičních dopisů, e-mailů a SMS). *Naše řeč*, 2006, roč. 89, s. 73–88.
3. KLÉGR, A. *Tezaurus jazyka českého*. Praha: NLN, 2008.
4. MARTINCOVÁ, O. A KOL. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*. Praha: Academia, 1998.
5. MARTINCOVÁ, O. A KOL. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*. Praha: Academia, 2004.
6. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2005.
7. *Pravidla českého pravopisu – školní vydání včetně Dodatku*. Olomouc: Fin Publishing, 2005.
8. *Pravidla českého pravopisu*. 2. vyd. (s Dodatkem MŠMT). Praha: Academia, 2005.
9. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 4. vyd. Praha: Academia, 2005.
10. SVOBODOVÁ, D. Cizojazyčné lexikální přejímky v komunikaci na chatu. *Naše řeč*, 2007, roč. 90, s. 67–80.
11. SVOBODOVÁ, D. *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. Ostrava: PdF OU, 2007.
12. SVOZILOVÁ, N. *Jak dnes píšeme / mluvíme a jak hřešíme proti dobré češtině*. Jinočany: H & H, 2003.
13. *Český národní korpus – SYN2000, SYN2005, SYN2006PUB*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2006. URL: <<http://www.korpus.cz>> [cit. 2009-01-15]

PROBLEM OF STANDARDNESS OF SELECTED TYPES OF BORROWED LEXICAL ITEMS

Summary:

The text deals with problems of the new lexical borrowings (mainly anglicisms or internationalisms) used in the Czech language from the point of view of their standardness and other criteria of their evaluation in relation to their incorporation into the selected types of codification and other representative language textbooks, as well as some additional materials. The author concentrates on the varied (double or multiple) written forms of words which occur in both formal and informal journalistic and other texts. These words seem to be quite difficult for the language users to treat with as in neither case of the mentioned lexemes they can be found in all the existing forms in the orthographical rules, dictionaries, textbooks etc. However mainly the orthography of borrowed lexemes is emphasized, also the stylistic, morphological and other language aspects are analyzed within the text.

Key words:

Borrowed words, anglicisms, formal adaptation, codification, orthography.

Kontaktní adresa:

PhDr. Diana Svobodová, Ph.D., Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, katedra českého jazyka a literatury s didaktikou, Mlýnská 5, 701 03 Ostrava, diana.svobodova@osu.cz, tel. 597 092 645.